

УДК 007:304:070 (477)

ЖУРНАЛІСТИКА В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРІВ

ВАСИЛЕНКО Микита,

д-р філол. наук, проф.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут журналістики, вул. Юрія Іллєнка, 36/1, м. Київ, 04119, Україна, e-mail: nik-kim@ukr.net.

Стаття присвячена проблемі жанрової трансформації в екстремальних умовах війни. Одна зміна призводить до зміни іншої у колісць стабільному «ланцюгу» жанрового подання. Зростає попит на оперативні жанри. Аналітика зменшується в кількості, журналістам доводиться повсякденно дбати про високу якість матеріалів. Водночас домінанта інформаційної групи впливає на вибір читачем відповідних жанрів у художній публіцистиці.

Ключові слова: війна, репортаж, аналітика, читач, жанр.

JOURNALISM IS IN EXTREME TERMS. TRANSFORMATION OF GENRES

The article is sanctified to the problem of genre transformation in the extreme terms of war. One change results in a change other in to the once stable «chain» of genre presentation. Demand grows on operative genres. Analytic geometry diminishes in an amount, it will be everyday to care the journalists of high quality of materials. At the same time the dominant of informative group influences at choice the reader of corresponding genres in an artistic publicism.

Key words: war, reporting, analytic geometry, reader, genre.

Вступ. Воєнна тематика, проблеми виживання і перспективи перемоги стали провідними в матеріалах сучасних ЗМК. Величезний масив такої інформації потребує наукового аналізу. З урахуванням екстремальних умов, в яких перебуває українське суспільство, цей аналіз має бути подано максимально оперативно й прагматично.

Актуальність теми зумовлена кардинальними, часом непрогнозованими змінами в суспільній свідомості, що викликало адекватну реакцію в публікаціях у вітчизняних ЗМК. До цього українська журналістика вже мала досвід висвітлення драматичних змін – від революційних подій до російського вторгнення у 2014 р. Проте оскільки нинішні масштаби вторгнення, за свідченням міжнародних експертів, нагадують початок Другої світової війни, то й критерії висвітлення сьогочасних реалій суттєво відрізняються. Зображення й аналіз екстремальних подій, в яких діють герої репортажів, статей, нарисів, потребують нової методики збирання й аналізу фактів. Журналістська майстерність перевіряється не лише часовими параметрами; часто на заваді стоять критичні зовнішні обставини: від обстрілів аж до вимкнення засобів зв'язку. Точність й об'єктивність подій, що відображаються в журналістському творі, також залежать від інтерпретації матеріалу. Трансформація жанрів – логічний процес, зумовлений вищезазначеними факторами. Трансформація існує в якісному і кількісному вимірах: від стилю до обсягу подання, розміру матеріалу. Жанри трансформуються також структурно, змінюється архітектоніка журналістського твору. Тема надзвичайно актуальна для дослідження, оскільки об'єктом є канонічні етичні категорії – сенсу життя, патріотизму, доцільності самопожертви.

В українській науковій літературі поки що недостатньо спеціальних досліджень, присвячених жанровій трансформації в особливих, екстремальних обставинах. Про-

блемою жанрів займаються дослідники М. Василенко, О. Глушко, Р. Радчик, вивчав проблему О. Підлуцький. Трансформацію медіаконтенту продуктивно досліджує К. Горська, С. Даниленко. Оригінальні ідеї пропонує Н. Кутуза, новачі у проблему трансформації жанрів привнесла публікація А. Коваленко та Д. Тельпіса.

Новизна статті полягає насамперед у постановці й актуалізації проблеми, оскільки до цього часу з'ясувалися в основному побіжні питання, окремі нюанси трансформації жанрів. Завдання ж наукового осмислення й екстраполяції на практику трансформації жанрів в екстремальних умовах воєнного часу не могло виникнути раніше в силу об'єктивних причин, хоча вже нині цілком зрозуміло: готуватися слід було заздалегідь. Новизна дослідження явна й однозначна, причому, вдаючись до естетичних категорій, можна з впевненістю констатувати, що новизна має характер драматичний, емоційний.

Мета полягає в спробі осягнути сутність і значущість поняття трансформації жанрів для наступного критичного осмислення; етичного та естетичного сприйняття нових жанрових різновидів, що виникли в результаті екстремальних подій.

Завдання – виділити окремі жанри друкованої та інтернет-журналістики, що останнім часом найбільше змінилися; окреслити характерні ознаки цієї трансформації.

Об'єкт дослідження – публікації у вітчизняних друкованих та інтернет-виданнях, присвячені проблемам війни. *Предмет* – особливості жанрових трансформацій у різних групах жанрів: новітні тенденції у розбудові сюжетних ліній у жанрі інтерв'ю та інтерв'ю-зарисовки; повернення традицій рецензій у формі есеїв; традицій військових щоденників у групі художньо-публіцистичних жанрів.

Методи дослідження. Вступна частина роботи побудована на історико-порівняльному методі, оскільки виникла нагальна потреба порівняння жанрів інформаційної групи ще недавнього минулого з сучасністю. Для ефективності дослідження знадобилися статистичні дані. Частково автор вдався до аналізу стану газетного-журнального ринку, тому в другій частині наукової розвідки використаний метод моніторингу. Герменевтичний метод став у пригоді, коли довелося аналізувати спрощені або, навпаки, свідомо ускладнені стилістичні конструкції, широкоживані в новітніх жанрових формах.

Результати й обговорення. Існує крилатий вислів, авторство якого впродовж кількох століть приписується багатьом літераторам. Звучить він так: «Війна – шанс для белетриста». Не вдаючись в особливості відмінностей творчого процесу, зазначимо, що воєнні події – також безумовний шанс для репортера. Максимально ефективно й у короткий час зарекомендувати себе, створивши відповідний імідж; «примусити» запам'ятати своє ім'я серед видавців і читачів, доклавши максимальних зусиль до самоствердження, як личить творчій людині. При тому, що коли у військовій романістиці домінують переважно власне батальні картини (прикладом цього може слугувати остання екранізація твору Еріха-Марія Ремарка «На Західному фронті без змін»), то сучасний репортер національного українського видання може й повинен зосередити увагу на внутрішньому фронті, проблемах тилу: відображати працю волонтерів, працівників правоохоронних установ, медичних закладів, в яких лікуються поранені бійці, тощо. Отже, зростають вимоги до рівня практичної майстерності журналіста; виникає потреба в підвищенні рівня професійної обізнаності у сфері медицини, права і т.д. Розширюються не тільки можливості функціонування жанру репортажу, виникає потреба переглянути, доповнити й конкретизувати правила й умови його написання, шляхи передавання матеріалу до редакції в екстремальних умовах, екстреної звірки цифр і прізвищ.

Досі класична дефініція жанру була такою: «Репортаж – оперативний інформаційний жанр преси, в якому динамічно, з документальною точністю, яскраво і емоційно, у виразній публіцистичній формі відтворюються картини дійсності в їхньому розвитку через безпосереднє сприйняття автора, що створює враження (ефект) присутності

самого читача на місці події» [11, с. 213]. Безперечно, в ідеалі репортаж має відповідати саме цим вимогам, адже цей оперативний жанр відрізняється від белетристичного твору, у якому автор має право додати вигадані деталі в картину події, доповнити історичну сцену не існуючими персоналіями тощо.

Раніше подібна концепція «репортажного реалізму» приймалася за канонічну й особливого супротиву не викликала. Зразком подібних репортажів на воєнну тематику є репортажі Ернеста Гемінгвея часів Другої світової війни. Наприклад, початок класичного репортажу відомого письменника «Як ми вступали в Париж»: «Немає слів, щоб описати почуття, що охопили мене, коли з південного сходу від Парижа з'явилася бронетанкова колона генерала Леклерка. Щойно, повернувшись із дозору, страшенно переляканий, перецілований усіма покидьками міста, жителям якого здавалося, ніби своєю випадковою появою ми принесли їм визволення, я дістав повідомлення, що генерал уже близько і хоче нас бачити. В супроводі одного із визнаних діячів руху Опору та полковника Б, котрий був відомий на той час в Рамбуйє як доблесний офіцер і grand seigneur (багата людина), що як здавалося нам з давніх-давен утримував місто, ми, трохи схвильовані, подалися до генерала. Його привітання (з тих, що не надаються до друку) вічно звучатиме в моїх вухах.

– Геть звідси, паскуди, – такий був зміст того, що просичав доблесний генерал. І полковник Б., король Опору та ваш бронетанковий кореспондент відступили» [13, с. 671–672].

Класичний репортажний початок, що відповідає на запитання «Що? (Хто?), Де? Коли?», написаний з елементами вульгаризованої лексики та самоіронією автора. Проте поки що канонів дотримано. Як показала журналістська практика видавців Західної Європи й Північної Америки – ненадовго. З'явилася і стрімко еволюціонувала нова журналістика Тома Вулфа, що була проігнорована видавцями, починаючи з 90-х рр. минулого століття, і через це не стала пріоритетом розвитку вільної української журналістики.

Загалом нова журналістика Тома Вулфа базується на кількох принципах, керуючись досить несподіваними навіть нині для нас критеріями. А саме. Репортер зовсім не зобов'язаний особисто перебувати на місці події саме в той момент, коли вона трапилася. Репортер може дозволити собі домінування вимислу над домислом. Аби надати описаній події максимальну правдивість, Том Вулф рекомендував своїм послідовникам за можливості задокументувати відповіді респондентів. Детальніше про це – в авторській статті «Нова журналістика в Україні. Реальність чи вимисел?» [1]. До досвіду Тома Вулфа науковець нині апелював, щоб нагадати вже як видавець: із часу виходу статті нова журналістика в Україні так і не з'явилася, шансів на її появу з різким скороченням кількості друкованих видань практично немає.

Загалом, аналізуючи творчий доробок вітчизняних журналістів в освоєнні, усвідомленні, інтерпретації і творчій екстраполяції досвіду воєнних дій на газетний папір, екрани моніторів, констатуємо невтішний факт. Незважаючи на те що екстремальні умови явно вимагають перебудови жанрового стилю, можливо, жанрової системи, зміни відбуваються нечасто і хаотично. Бракує саме наукового аналізу. Але коли б такий і був, то ніхто не може гарантувати, що поодинокі репортери, інтерв'юери, які перебувають на театрі бойових дій, прислухатимуться до думок і порад науковців. Шукатимуть в інтернеті електронні версії спеціальних видань, а в них обиратимуть статті, що можуть слугувати дороговказом або, користуючись науковою лексикою, ґрунтовною методологічною основою для творчої роботи. Наведемо приклад добросовісного, хоча дещо спрощеного зі стилістичної і структурної точки зору матеріалу О. Струк, кореспондентки LB.ua, «Звістка про втрату: як сім'ї отримують повідомлення про загибель рідної людини на війні і що з цим не так»: «Ми обговорюємо сніг, що випав. І раптом Руся каже: “Ми з Борискою часто каталися на ковзанах. Він кайфував. У нього ж усе дитинство пройшло на озері Тельбін. Ганяв там узимку з ключкою”. Спогади вирина-

ють несподівано, наполохані якимось словом, і заповнюють порожнечу, на місці якої була людина з плоті і крові. Борис Асєєв, дизайнер, учасник Революції Гідності, АТО, військовий інструктор, снайпер. Загинув під Бахмутом на Різдва.

Того дня вона поралася на кухні, аж тут затремтіли руки. Згадала, скільки разів він повторив “кохаю тебе” в їхню останню розмову. Потім був дзвінок друга. Вона щось відчула: “Все погано?” Він зітхнув. “Дуже-дуже погано?” Через знайомого дізнався, що загін Бориса потрапив під обстріл. Борис закрив собою побратима, хлопця чи не вдвічі молодшого за нього, якого навчав усього, що знав сам. Той помер у лікарні за кілька днів. Їх ховали разом. На кладовищі холодно. Залп у небо.

“Розумієш, до цього не підготуєшся. Ти живеш у постійній напрузі, щохвилини чекаєш на смс, аби побачити там 4.5.0... І раптом все... Шок...” – каже мені. І повне нерозуміння, що далі. Вона почала дзвонити, писати командуванню підрозділу, щоб знати про Борю точно. “Ніхто мені не відповідав”. Розпач стискав, а мовчанка все тривала. За цей час побратим устиг привезти їй чоловікові речі. Зрештою вона зателефонувала в комісаріат. “Я дружина Асєєва, знаю, що мій чоловік загинув. З військової частини мені не подзвонили. Офіційної звістки немає”. – “Почекайте”. Далі була невелика пауза. Хтось на тому кінці слухавки, вочевидь, дивився в папери. І нарешті: “Є такий. Сьогодні привезуть повідомлення. Чекайте”. Випросила. Її Боря сказав би: “П*ць, який безлад”. Сповідання про смерть родина загиблого військовослужбовця мала б отримувати особисто від спеціально підготовлених для цієї місії людей, аби не примножувався біль. Але на практиці з об’єктивних причин або через звичайний людський фактор, а можливо, тому що немає консенсусу, що це важливо, процедура нерідко втрачає ознаки поваги і співчуття й нагадує машину, яка пережовує всіх учасників процесу» [12].

Попри цілком свідому спрощеність окремих епізодів, емоційно матеріал справляє сильне враження, підсилюючи суто прагматичну тезу щодо необхідності дотримання військових ритуалів, турботи про останню шану бійцям України. Техніка написання матеріалу: значна кількість епітетів, жаргонізмів, діалогічний характер спілкування героїв, – свідчить про прагнення авторки (швидше інстинктивне, неусвідомлене – М.В.) максимально наблизити стиль журналістського викладу до белетристики.

Подолання шляхів творчої кризи бачимо в написанні кількома провідними фахівцями наукових статей про можливість використання нової журналістики в репортажах та інтерв’ю з тим, щоби запропонувати студентам університетів ознайомитися з цією теорією, застосувавши її на практиці.

Структурно дещо змінилося класичне інтерв’ю в газеті, журналі або інтернет-виданні. Насамперед війна диктує свою мову, стилістику, фразеологію. Калібри снарядів, назви броньованих машин, марки літаків іноземного виробництва – все, що було дещо незвичним навіть для колишнього журналу МО «Військо України», нині сприймається природно. Головне, що читачеві не варто пояснювати «рго» і «kontra» військових механізмів. Навіть пересічна домогосподарка, відкривши «Українську правду», одразу зрозуміє переваги «джавеліна» над російським гранатометом. Тобто в масову свідомість достатньо швидко увійшли й закріпилися поняття, дефініції суто специфічні, досі незнані. Фахівці з журналістикознавства підмітили й інший, поки до кінця не розтлумачений ефект. Автор наукової розвідки характеризує його як *системну появу в цілій серії інтерв’ю у вітчизняних ЗМК емоційно-психологічних картинок, замальовок, сповнених драматизму і експресії, що додають вагу матеріалу, підсилюючи інформативний та емоційний компоненти*. Так, приміром, в інтерв’ю для «Української правди» командира 45-ї бригади О. Файдюка «Нам однозначно треба більше гармат» багато військової лексики, звертання до професійних факторів роботи артилерії на війні: «– **Тобто ви працюєте з буксованими гарматами?** – Так, самохідних у нас немає. Специфіка нашої артилерійської бригади в тому, що в нас причіпні гармати з великою дальністю ураження. Перші, з ким ми зіткнулися (на запорізькому напрямку – УП), були загони так званих кадирівців – чеченцями їх некоректно називати, бо самі

чеченці їх такими не вважають – у районі Гуляйполя. Потім ми почали підтримувати на тому напрямку 128-у, 81-у бригади і 110-у бригаду ТрО, тобто працювали в їхній смузі відповідальності. Дивізіон (18 гаубиць – УП) був розділений по батареях (6 гаубиць – УП), і кожна батарея відповідала за свій напрямок. Єдине, з чим нам було важко, то це відстань між батареями» [5]. Автори великого, більше ніж 25 тис. знаків, інтерв'ю О. Кириленко та Д. Ларін вміють утримати увагу читача професійним поданням текстового матеріалу, оригінальними світлинами, розбивкою матеріалу на підрозділи. Головне: інтерв'юери «УП» досягають ефекту повного співпереживання і взаєморозуміння читачів із героєм матеріалу, офіцером-захисником України. Цей матеріал повною мірою демонструє іншу характерну особливість сучасних інтерв'ю в екстремальних ситуаціях. Фоторепортер зосереджується не тільки на місці пригоди. В об'єктив все частіше потрапляють обличчя мужніх солдатів чи офіцерів, волонтерів чи медиків. Чоловіків і жінок. Старих і дітей, коли йдеться про цивільне населення. Просто пояснити умови цензурування, забороною знімати місце бойових подій цей процес неможливо. На думку автора наукової розвідки, вітчизняні фоторепортери швидко зростають професійно, воліючи знімати не статичний об'єкт, а обличчя, «дзеркало душі».

Інтерв'ю, як і раніше, кількісно переважають репортажі, співвідносячись як три до одного в електронних і друкованих виданнях. Раніше цей показник пояснювався доволі просто й прагматично: технічно записати інтерв'ю значно легше, ніж створити репортаж, написати статтю. Нині буквально зрима домінанта інтерв'ю над іншими жанрами свідчить також і про те, що емпіричний матеріал продовжує лишатися досить «незручним» для пересічного журналіста в репортажі. В інтерв'ю звірка фактажу: цифр, дат, прізвищ – не забирає багато часу, адже значна частина тексту – монолог респондента, який знається в темі. І наостанок, що слід враховувати при аналізі інформаційного матеріалу – інтерв'ю чи репортажу, що створений в екстремальних умовах. Журналіст або журналістка, акредитований/акредитована в МО, відправляючись на завдання, мусить бути відповідно екіпірованим/екіпірованою – від бронезилету до шолому. Додаткове фізичне навантаження не сприяє творчому підйому, до нього доводиться довго звикати. Це впливає на стиль викладу.

Хрестоматійно відомим є той факт видавничо-газетної практики, що спершу висвітлювати перебіг військових подій редакції посилають найбільш оперативних, мобільних журналістів, які не лише не думають чи воліють не згадувати про небезпеку, але можуть вправно написати актуальний матеріал, взяти інтерв'ю. З урахуванням всіх об'єктивних та суб'єктивних факторів, коли ситуація на фронті починає і стабілізуватися, і прояснятися, а керівництво редакцій остаточно усвідомлює реальності військової цензури чи самоцензури, настає час аналітики.

У часописі «Образ» автор цієї наукової розвідки вже досліджував проблему. Проте слід зазначити, що з моменту виходу в 2014 р. публікації «Проблеми жанрової ідентифікації аналітичної статті» [2] ситуація змінилася. Для того щоб прояснити нинішню ситуацію з аналітикою, дозволимо навести розширену цитату з вищенаведеної статті, що характеризувала становище з аналітичними жанрами ще в недавньому минулому: «Автор наукової розвідки дотримується традиційної думки щодо аналітичних жанрів. Це – група жанрів, що виникла і розвинулася в результаті суспільної потреби через засоби масової інформації осмислити факти і події, які відбуваються у світі. Аналітична група характеризується, з одного боку, яскраво виявленою індивідуальністю самого журналіста (або групи фахівців, які готують фактаж для аналітичного матеріалу), з іншого – аналітика покликана максимально об'єктивно з усіх точок зору охарактеризувати факт, подію, що трапилася. Така потреба в об'єктивності певною мірою нівелює творче «я» журналіста, хоча завжди лишає йому можливість пошуку різних підходів, шляхів до з'ясування істини» [2, с. 73].

Отже, у соціально стабільному суспільстві, без внутрішніх кардинальних перетворень і зовнішніх конфліктів, що впливають на громадську думку, аналітика подава-

лася традиційно виважено. Редакції цілком свідомо робили її нейтральною, нівелюючи, міксуючи авторське «я». Цю тезу, такий формат подання аналітичних матеріалів підтверджували й інші вітчизняні дослідники. Так К. Горська писала: «Значення ролі автора в комунікативному повідомленні завжди було високим. Однак технологізація і дигіталізація комунікативного простору вносять суттєві корективи в усталену парадигму авторства. З одного боку, масове обертання безособистісного інтелектуального продукту в всесвітній мережі зменшує значення імені автора передусім для споживача. За цим підходом, інформація є первинною категорією, а джерело...вторинним.... Водночас зростання кількості джерел...гостро ставить питання верифікації інформації, встановлення першоджерела... і тим самим підвищує значення авторизованого контенту для легшої його ідентифікації» [4, с. 29]. За умови екстремальних обставин воєнного часу, постійного психологічного стресу, зумовленого загрозою бомбардувань чи обстрілів, інформаційний продукт, зокрема аналітика, не може адекватно не змінитися. У сучасній аналітиці все активніше виступає особистість журналіста, особливо за умови, коли йому самому довелося бути свідком або учасником буремних подій, що стали фактажем для кореспонденції, статті, огляду. Яка б подія не описувалася: масова евакуація людей із міст і містечок, відступ чи наступ, перипетія з вивозом українського зерна за кордон через порти Одеси – вітчизняний журналіст-аналітик, який пропустив емоційний струс через власне «его», свідомо чи не свідомо вносить особистий, достатньо значущий елемент в аналітичний текст.

Коли ще кілька років тому можна було зважено писати про трудову еміграцію, плюси й мінуси цього явища, то аж ніяк не можна уникнути емоцій, коли аналізуєш гігантське, трагічне за смыслом і наслідками залишення України мільйонами українських жінок із дітьми і їх подальше життя в еміграції. Так, у статті «Невидимі рани» журналістка Т. Мироненко ділиться з читачем інформацією про те, як дружина Президента України О. Зеленська допомагає біженцям. Одночасно медійниця до тла аналітики додає емоційні фрагменти, епізоди того, що довелося пережити нашим жінкам і дітям: «Алісі – дев'ять років. Її батько загинув. Дівчинка досі пише йому СМС-повідомлення. 24 серпня Аліса (ім'я змінено з міркувань безпеки. – Forbes) вирушила у літній табір в Іспанії, який організовує проєкт Gen.Ukrainian. Він допомагає зцілитись українським дітям, які зазнали психологічних травм під час війни. У першій групі з 30 дітей реабілітацію проходять неповнолітні українці з найскладнішими кейсами, які мають яскраво виражені ознаки ПТСР. «У 80% загинули мати, тато чи обоє батьків», – каже ініціаторка проєкту Оксана Лебедева. На черзі – наступні групи: в базі вже сотня дітей» [8].

Ефект присутності журналістки досягається не повторенням займенника «я», але професійно-досконалим стилем, що створює ефект присутності самого читача на місці події.

Тенденції розвитку аналітичного матеріалу, про що писав автор в журналі «Образ» більше ніж десять років тому, в основному збереглися: «Ширшою за трактуванням і більшою за можливостями є звичайна газетна стаття, що займає в сучасних друкованих ЗМІ від чверті до третини газетної сторінки. Останні показники змінюються відповідно до спеціалізації друкованих видань, їх формату. Надзвичайно громіздка, перенасичена фактами стаття в газеті «День» чи щотижневику «Киевский телеграф» кардинально відрізняється від коротких статей у міських газетах. Зазвичай стаття в друкованому виданні визначається як аналітичний жанр, що виносить на обговорення читачів певну проблему і в межах жанрового матеріалу робить спробу цю проблему дослідити, по можливості знайти шляхи її вирішення» [2, с. 75].

Через несприятливі економічні обставини більшість видань, про які йшлося вище, уже не виходять. Разом із колективом пішли в небуття новачки у друкованих ЗМІ, що були започатковані й розвинуті саме в цих виданнях. Зрозуміло, що коли аналітик з одного видання переходить в інше, то там змушений буде призвичаюватися саме до

стилю нового ЗМІ. Навіть обсяг матеріалів за десять років значно змінився. Так, коли раніше для газет «День», «Дзеркало тижня. Україна» стандартний аналітичний матеріал замовляли в обсязі до 12 тис. знаків [2, с. 75], то нині ця цифра скоротилася майже вдвічі. У середньому аналітичний матеріал, що є де-факто основою номера, коли його розміщено на розвороті формату А-3 із кількома світлинами, плюс незначна підверстка і вріз, займає не більше ніж 5 тис. знаків. Це останнє спостереження із власного досвіду автора наукової розвідки, газетно-журнального видавця.

Отже, основним матеріалом у групі аналітичних жанрів залишається стаття. Принципова відмінність полягає в тому, що обсяг її значно зменшено. Попри повагу до її лапідарності, можемо констатувати, що аналітична стаття від скорочення покращитися ніяк не може. Автоматично зменшується кількість фактажу, а отже, емпірична основа для висновків і пропозицій. Зникає можливість розмістити елементи інтерв'ю, що не лише динамізують розповідь, але й додають нової інформації. Також у зменшеній за масштабами версії аналітичної статті немає місця історичному екскурсу, паралелі. Ґрунтовний відступ, виділений напівжирним, де йдеться про аналогічну подію в іншій країні, в інші часи, дає потенційну можливість читачу провести необхідний асоціативний ряд, збагативши пам'ять цінним знанням. Зрештою, самому заглибитися в проблему і після прочитання аналітичної статті з історичним екскурсом пошукати в спеціальній літературі відповідь: як було знайдено вихід із ситуації? Тому звичайне обмеження матеріалів за обсягом неминуче призводить до зменшення його інформаційної ваги, емоційного впливу. На думку автора наукової розвідки, цей процес зараз незворотний. Зумовлено це рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів. Перша й головна причина — різке прискорення всіх соціально-економічних рухів, подій за умови воєнного часу. Неможливість стратегічного планування, невпевненість у завтрашньому дні. Суб'єктивним чинником є індивідуальна й масова свідомість. Аналітична стаття так чи інакше примушує замислитися над підсумками вчорашніх подій, щоби оптимально спланувати майбутнє. Однак на війні часто буває, що аналіз минулого ніяк не може слугувати для передбачення майбутнього. Повсякденно виникають нові реалії: у буквальному розумінні від нових калібрів, якими обстрілюється твоє місто й місце твоєї роботи, до зупинок громадського транспорту і несподіваним відключенням електроенергії, що унеможлиблює передачу інформації в ЗМІ. Про 12 тис. друкованих знаків як оптимальний розмір аналітичної статті, доводиться забути.

Існує ще одна важлива причина, через яку різко зменшується обсяг аналітичної статті в друкованих та електронних вітчизняних ЗМК. Звикання пересічного читача до епізодичності, мозаїчності подання інформації в інтернеті. Вплив колективного тік-току важко недооцінити. Тим часом, як констатує дослідниця цієї проблеми Н. Кутуза: «Вплив як гетерогенне явище ставало предметом зацікавлення в багатьох науках, оскільки є таким феноменом, що дає змогу корегувати поведінку не лише індивідуально, а й масового суспільства (див. праці О. Бойка, Н. Грицюти, В. Іванова, Л. Компанцевої, В. Корнеєва, С. Потапенка, В. Різуна, А. Матісона, Д. Мак-Квейла та ін.). Особливо підвищилася вага таких досліджень в умовах гібридних війн, що, безперечно, є вельми актуальним в умовах сьогодення. Активізація патогенних, маніпулятивних контекстів призводить до шкідливих наслідків для людини не лише в моральному плані, а й у психофізіологічному, тому знання теоретичних основ конструювання впливу, факторів, які зумовлюють його функціонування, дасть змогу нівелювати його шкідливі наслідки в різних сферах, жанрах тощо» [7, с. 6–7].

Автор цієї наукової розробки акцентує увагу на тому, що колега цілком свідомо зробила наголос на шкідливих наслідках впливу маніпулятивних контекстів саме в жанрах. Як доведено вище, у групі аналітичних жанрів особливо. Для хоча б часткового подолання негативних наслідків загального впливу на психіку інтернету як системи журналісти вдаються до суто технічних прийомів подання інформації, що певною мірою сприяють поліпшенню сприйняття тексту. Йдеться насамперед про аудіовізуаль-

ний ряд, яким супроводжується текстовий матеріал. В електронному виданні кількість світлин, що ілюструють аналітику, може коливатися від п'яти до восьми, і це ще не межа. Часто-густо б'льд-редакції вдаються до колажів, примудряються вмщувати в текстовий ряд епізоди з документальних або навіть художніх фільмів, що, на думку експериментаторів, дозволяє краще проілюструвати ту чи іншу тезу аналітика. Повсякденним явищем стали графічні елементи: рамки, врізи, спеціально виділені фрази або цілі частини текстового матеріалу, на які читач змушений звертати увагу вже через певну незвичність у поданні інформації. Безперечно, усі ці прийоми досягають певної мети, але текстовий аналітичний матеріал початку 20-х рр. ХХІ ст. в українських ЗМІ і за стилем, і за методами аналізу, і за доказами сильно відрізняється від аналогічного текстового матеріалу тридцятирічної давнини. Єдине, про що можна з абсолютною впевненістю говорити, – це те, що аналітику нинішню оцінять наші наступники.

Однією з несподіваних трансформацій в умовах екстремального воєнного часу можемо вважати перетворення в групі художньо-публіцистичних жанрів. Тут все ж ідеться саме про процес очікування факту трансформації, оскільки з моменту початку активної воєнної фази пройшло обмаль часу, якщо зважати на складність екстраполяції драматичних подій на художню публіцистику; впорядкування художньої документалістики; створення, зрештою, галереї художньо-публіцистичних нарисів про воїнів ЗСУ, героїв нашого часу. Наукових розвідок, присвячених цій темі, недостатньо, оскільки явно не вистачає емпірики. Наразі маємо перші результати наукового аналізу творчості літераторів і журналістів у формі воєнних щоденників. У статті А. Коваленко та Д. Тельпіса «Психологічний вимір сучасних українських воєнних щоденників» ретельно вивчається феномен цього виду документальної прози. На початку роботи автори наводять значну кількість посилань із різними інтерпретаціями цього складного жанру. Автори роблять висновок, що «важливим аспектом наукових досліджень воєнної публіцистики, документалістики є авторське осмислення «війни» як феномена, позиція оповідача, суб'єктивність та специфіка оповідності в тексті. Тут автор демонструє її читачеві, тому що вона є особливою для дослідження аксіологічного аспекту війни» [6, с. 17].

Воєнні щоденники як жанр безперечно можна віднести до художньо-публіцистичної групи, бо в них поєднано документальну основу й суб'єктивне, часто художнє, творче осмислення автором події світу, що його оточує. За експресією воєнний щоденник наближається до серії воєнних репортажів; за внутрішнім ліризмом – до художньої замальовки. Можна сподіватися, що зазначена стаття А. Коваленко та Д. Тельпіса [6] – перша, але не єдина спроба дослідити цей жанр.

Вагомим стримувальним фактором для розвитку й змін у групі художньо-публіцистичних жанрів є брак носіїв інформації, що мають відповідні рубрики, розділи. Війна, як було доведено вище, віддає перевагу оперативним жанрам, творчість залишається на «потім». Це одна з хибних тез, що періодично зводиться нанівець упродовж воєнного протистояння і...виникає знову під час чергової кризи.

За даними звіту «Репортери без кордонів», «із 24 лютого 2022 року припинили роботу 217 українських ЗМІ, серед іншого через проблеми з постачанням, втрату передплатників і замовників реклами, через зруйновані редакції чи через брак кадрів після виїзду співробітників за кордон або були призвані в армію. Згідно з опитуванням ІМІ, партнерської організації RSF в Україні, 15% усіх медіапрофесіоналів звільнені або зараз працюють без оплати праці» [14]. Незабаром буде рік, як через відсутність фінансування не виходить «Літературна Україна», із тих же причин зупинено випуск журналу «Країна». Ці видання були своєрідними флагманами у виявленні талановитих авторів і публікуванні художньо-публіцистичних жанрів.

Автор наукової статті прогнозує появу принципово нових видань, що стануть відповіддю на виклики воєнного часу. Наведемо самоцитату: «У будь-які часи організація нового видання потребувала не тільки значних матеріальних коштів, але й насампе-

ред чіткого морального орієнтиру, що служив неабияким стимулом для майбутнього успішного розвитку справи. Йдеться про певні етичні, політичні, психологічні координати, які обстоює майбутній видавець-власник. Саме через індивідуальну систему етико-естетичних цінностей організатор видання формує колектив однодумців, які реалізуватимуть його плани, відповідно до своїх навичок і здібностей будуть намагатися втілювати його задум у життя» [3, с. 97]. Дебютантом серед нових видань можна вважати газету «Солдат», де поетичний конкурс серед солдатів й офіцерів, шанувальників красного письменства веде лауреат Шевченківської премії В. Герасим'юк [10, с. 8]. Це продовження традицій «Студентської газети», що була визнана протягом 2004–2014 рр. найкращою студентською газетою України [9, с. 1]. Відомий поет не лише представляє неопіфів, але й пише розлогу рецензію, есей, в якому розмірковує про поетичну творчість.

Висновки та перспективи досліджень. Головний висновок дослідження полягає в констатації того факту, що в екстремальні умови російсько-української війни неабияк вплинули на трансформацію жанрової системи. На аналізі емпіричного матеріалу доведено, що інформаційно-публіцистичні та аналітично-публіцистичні матеріали змінилися як кількісно, так і якісно. На конкретних прикладах продемонстровано, що екстремальні умови підготовки, написання, передачі журналістських творів не є сприятливими для професійної діяльності. Зазначено можливі варіанти розв'язання проблеми; зауважено, що питання оптимізації журналістської творчості в екстремальних умовах залишається відкритим. В основі подальшого наукового аналізу повинні бути свідчення журналістів, відповідна база емпірики.

У науковій розвідці продемонстровано, що масштабні воєнні дії, масовий волонтерський рух у тилу, як відносно нові теми для вітчизняних ЗМІ, сприяють народженню або відродженню забутих чи напівзабутих жанрів: воєнних щоденників; художніх нарисів з елементами інтерв'ю, репортажу-спогаду. Корисним для науковців і журналістів стане констатація того факту, що літературний конкурс на сторінках сучасної преси, інтернет-видань активізує появу жанрів із групи художньо-публіцистичних жанрів – критичного огляду та есею насамперед.

Дальші перспективи вивчення проблеми автор вбачає в поглибленні й розширеному тлумаченні вже окресленої теми. Також перспективною видається проблема аналізу нових видань, про що йшлося в статті. Через певний час, із накопиченням емпіричного матеріалу, слід буде проаналізувати нові видання з точки зору жанрової трансформації. Цілковито ймовірна поява нових жанрів; оригінального методу подання та інтерпретації фактів на зразок американської літературної журналістики Тома Вулфа.

1. Василенко М. К. Нова журналістика в Україні. Реальність чи вимисел? *Регіональні ЗМІ: історія, сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжнародної наукової конференції у трьох томах. Т. І. Луганськ, 2012. С. 16–23.

2. Василенко М. К. Проблеми жанрової ідентифікації аналітичної статті. *Образ*. 2014. Вип. 15. С. 73–81.

3. Василенко М. К. Організація друкованого видання. Етапи і методи роботи. *Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво* : навч. посібн. / Т. О. Приступенко, Р. В. Радчик, М. К. Василенко та ін. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. С. 97–122.

4. Горська К. Медіаконтент: трансформація на перехресті аналогової та цифрової культур : монографія ; за наук. ред. проф. В. Ф. Іванова. Київ : Інтерсервіс, 2016. 380 с.

5. Кириленко О., Ларін Д. Комбриг 45-ої бригади Олег Файдюк: Нам однозначно треба більше гармат. *Українська правда*. 2023. 7 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/02/7/7388192/> (дата звернення: 24.02.2023).

6. Коваленко А., Тельпіс Д. Психологічний вимір сучасних українських воєнних щоденників. *Образ*. 2022. Вип. 3 (40). С. 17–28.

7. Кутуза Н. Фактор інтерактивної актуалізації в алгоритмі медіавпливу: теоретичні основи. *Образ*. 2022. Вип. 2 (39). С. 6–14.

8. Мироненко Т. Невидимі рани. *Forbes*. 2022. 4 вересня. URL: <http://surl.li/fgcjc> (дата звернення: 26.02.2023).
9. Нове видання – нова зброя. *Солдат*. Січень 2023. URL: <https://t.me/gazetasoldat> (дата звернення: 26.02.2023).
10. Поетичний конкурс «Окопна муза». *Солдат*. Січень 2023. URL: <https://t.me/gazetasoldat> (дата звернення: 15.02.2023).
11. Радчик Р. В. Журналістський фах: інформаційні жанри : навч. посібн. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. 272 с.
12. Струк О. Звістка про втрату: як сім'ї отримують повідомлення про загибель рідної людини на війні і що з цим не так. *LB.ua*. 2023. 15 лютого. URL: https://lb.ua/society/2023/02/15/545814_zvistka_pro_vtratu_yak_simi.html (дата звернення: 26.02.2023).
13. Хемінгвей Е. Твори в 4-х томах / перекл. з англ. Київ : Дніпро, 1981. Т. 4 : Нарис, спогади, роман, оповідання публіцистика. 718 с.
14. Ein Jahr Krieg gegen die Pressefreiheit in Zahlen. *RSF*. 2023. URL: <https://www.reporter-ohne-grenzen.de/pressemitteilungen/meldung/ein-jahr-krieg-gegen-die-pressefreiheit-in-zahlen> (дата звернення: 26.02.2023).
1. Vasylenko, M.K. (2012), «New journalism in Ukraine. Reality or fiction?» Regional mass media: history, current state and development prospects. Materials of the International Scientific Conference in three volumes, vol. I, Luhansk, pp. 16–23.
2. Vasylenko, M.K. (2014), «Problems of genre identification of an analytical article», *Образ [Image]*, vol. 15, pp. 73–81.
3. Vasylenko, M.K. (2010), «Organization of print edition. Stages and methods of work.», Prystupenko, T.O., Radchuk, R.V. & Vasylenko, M.K., *Journalism Specialty: Newspaper and Magazine Production: study guide*, Publishing and Printing Center «Kyiv University», Kyiv, pp. 97–122.
4. Gorska, K. (2016), *Media Content: Transformation at the Crossroads of Analog and Digital Cultures: monograph*, for sciences Ed. prof. Ivanova, V.F., Interservice, Kyiv, 380 p.
5. Kyrylenko, O. & Larin, D. (2023), «Brigadier General of the 45th Brigade Oleg Faydyuk: We definitely need more guns», *Ukrayinska pravda [Ukrainian Pravda]*, available at: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/02/7/7388192/> (accessed 24 February 2023).
6. Kovalenko, A., Telpisa, D. (2022), «Psychological dimension of modern Ukrainian researchers», *Образ [Image]*, vol. 3 (40), pp. 17–28.
7. Kutuza, N. (2022), «The factor of interactive actualization in the algorithm of media influence: theoretical foundations», *Образ [Image]*, vol. 2 (39), pp. 6–14.
8. Myronenko, T. (2022), «Invisible wounds», *Forbes*, available at: <http://surl.li/fgcjc> (accessed 26 February 2023).
9. Soldier (2023), «New Edition – New Weapons», available at: <https://t.me/gazetasoldat> (accessed 26 February 2023).
10. Soldier (2023), «Poetry competition «Trench muse», available at: <https://t.me/gazetasoldat> (accessed 15 February 2023).
11. Radchuk, R.V. (2015), *Journalism Major: Informational Genres: study guide*, Kyiv University Publishing and Printing Center, Kyiv, 2015, 272 p.
12. Struk, O. (2023), «Bereavement: How families receive notification of a loved one's death in war and what's wrong with it», *LB.ua*, available at: https://lb.ua/society/2023/02/15/545814_zvistka_pro_vtratu_yak_simi.html (accessed 26 February 2023).
13. Hemingway, E. (1981), *Works in 4 Volumes*, «Dnipro», Kyiv, Vol. 4, Essay, Memories, Novel, Short Stories, Nonfiction, 718 p.
14. RSF, (2023), «Ein Jahr Krieg gegen die Pressefreiheit in Zahlen», available at: <https://www.reporter-ohne-grenzen.de/pressemitteilungen/meldung/ein-jahr-krieg-gegen-die-pressefreiheit-in-zahlen> (accessed 26 February 2023).

UDC 007: 304: 070 (477)

JOURNALISM IS IN EXTREME TERMS. TRANSFORMATION OF GENRES

Vasylenko Mykyta, D.Sc. (Philology), Professor,

Taras Shevchenko Kyiv National University, Educational and Scientific Institute of Journalism, st. Yuriy Ilyenka, 36/1, Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: nik-kim@ukr.net.

ORCID – <https://orcid.org/0000-0002-8592-7029>

Introduction. Military topics, problems of survival and prospects of victory have become leading in the materials of modern ZMK. A huge array of information needs scientific analysis.

The topicality of the topic is due to drastic, sometimes unpredictable changes in public consciousness, which caused an adequate reaction in publications in domestic ZMK. The depiction and analysis of extreme events in which the heroes of reports, articles, and essays act require a new method of collecting and analyzing facts.

The novelty consists first of all in the formulation and actualization of the problem itself, since up to now mostly cursory questions and individual nuances of the global problem have been clarified. The task of scientific understanding and extrapolation to the practice of transforming genres in the extreme conditions of wartime could not arise earlier due to objective reasons.

The goal is to try to grasp the essence and significance for the next critical understanding, ethical and aesthetic perception of new genre varieties that have arisen as a result of extreme events.

Task. To single out certain genres of print and Internet journalism that have changed the most recently, to characterize the characteristic features of this transformation.

Research methods. The introductory part of the work is based on the historical and comparative method. The second part of scientific intelligence includes the monitoring method. The hermeneutic method came in handy when it was necessary to analyze complicated stylistic constructions in the latest genre forms.

Research results and prospects. The main conclusion of the study is the ascertainment of the fact of the transformation of the genre system in the extreme conditions of the Russian-Ukrainian war. The analysis of the empirical material proved that informative and journalistic and analytical journalistic materials have changed both quantitatively and qualitatively. The author sees further prospects for the study of the problem in the deepening and expanded interpretation of the already outlined topics. The problem of analyzing new editions also seems promising.

Key words: *war, reporting, analytical geometry, reader, genre.*

Стаття надійшла до редакції 28.02.2023.